

KANSAN VALITSEMIA SOTAPÄÄLLIKÖITÄ

MIKKO SALLINEN, LAURI ROIVAS, TAPANI RÄTY

Häikäilemätön ja röyhkeä hattupuolue oli kuin olikin saanut valtiopäivillä ajetuksi tahtonsa läpi huolimatta järkevään ja maltillisten ainesten vastustuksesta. Niin joutui Suomi taas uuden kerran sodan jalkoihin, kun elämä isonvihan kauhujen ja kärsimysten jälkeen oli parahiksi uudelle oraalle päässyt. Syyskesällä 1741 alkoivat sotateimet ja loppumattomien venäläisjoukkojen nähtiin marssivan Viipurin ohi, kullakin sotilaalla oli selässään lähes itsensä kokoinen limppu. Lappeenrannassa tapahtui ensimmäinen huomattavampi yhteenotto, jossa suomalais-ruotsalainen sotajoukko joutui perinpohjin häviölle. Sen jälkeen asiat kehittyivät askel askelelta yhä kurjempaan ja häpeällisempään suuntaan. Koko sota oli osoituksena siitä, kuinka Ruotsin sotilaallinen selkäranka oli Pultavan taistelussa auttamattomasti ja ainiaaksi murtunut ja kuinka Suomea tuohon maahan liittäneet siteet olivat arveluttavasti lahonneet.

Miltei ainoana valokohtana tämän häpeällisen ja mieltä masentavan sodan historiassa on se into ja urheus, millä Pohjois-Karjalan talonpojat vuoden 1742 kuluessa itse valitsemiensa päällikköjen johdolla puhdistivat maakuntansa vihollisista.

* * * * *

Savupirtin ikkunaluukku oli työnnetty puoleksi auki, päivä pistihe siitä sisään ja valaisi yhdestä hongasta veistetyyn pöydän, jonka ääressä kaksi miestä istui aterioimassa. Pöydän toisessa päässä leipoi rotevatekoinen, nuorenpuoleinen nainen piirakoita ja orteen ripustetussa pärekopassa, jonka nainen jauhoisilla käsillään tavan takaa tyrkkäsi heiluvaan liikkeeseen, äänteli pienokainen. Kahden varttuneemman lapsen äänet kaikuivat pihalta, jossa he touhusivat kelkan kanssa.

-- Eikö siellä Eimisjärvellä päin ole vihollisista mitään kuultu? kysyi nainen luoden miehiin katseensa.

-- Ei ole sota tuntunut siellä enempää kuin täällä Konnunniemen puolellakaan, vastasi miehistä lyhyempi ja hartiakkaampi.

-- Kiihtelysvaaran pappi kertoi minulle kynttelinpäivän aikana, että joulun tienoissa on tehty aselepo, mainitsi pitempi miehistä, joka istui isännän paikalla pöydän päässä. -- Eikä ole kuulunut, että sitä olisi vielä purettu. Äijillä on ollut kuulemma Pietarissa muuta hommaa, etteivät ole joutaneet sotimaan. Pietari-vainajan tytär kuuluu kiepauttaneen itsensä keisarin istuimelle ja siitä lie riittänyt kaikenlaista jälkiselkkausta.

-- Kuulin siitä minäkin jo muutamilta Korpiselän miehiltä, jatkoi toinen. -- He kertoivat saaneensa tehdä valankin uudelle keisarinnalleen. Heillä on siis jo kolmatta kertaa akanpuoli keisarina sitten isonvihan. Tämä nykyinen on nimeltään Elisapetti.

-- Jospa nyt syntyikin pian rauha, kun naisihminen on päässyt keisarin istuimelle, arveli emäntä.

-- Akkaväkeen ei ole luottamista senkään vertaa kuin miehiin, naurahtivat miehet. -- Niiden mieli heilahtaa niin helposti tuulten

mukaan.

Miehet lopettivat ateriansa, johon oli kuulunut karkeata leipää, pari uunissa paistettua oravaa ja ohrapuuroa sekä piimää. He nousivat pöydästä ja pitempi arveli:

-- Kaipa tässä nyt jaksettaneen karhunpesälle hiihtää. Siellä onkin mainio keli.

-- Kun vähän varrotte, niin joutuvat nämä piiraat eväiksenne, että jaksatte sieltä takaisinkin hiihtää, virkkoi emäntä.

Miehet istahtivat sivupenkille ja alkoivat jutella edessä olevasta karhunjahdista. He olivat näköjään yhdenikäiset, siinä puolivälissä neljäkymmentä. Pitempi, notkealiikkeinen mies, jolla oli avonaiset kasvopiiirteet ja leuassa lyhyt ruskea kihara parta, oli talon isäntä, nimeltään Mikko Sallinen. Muutamia vuosia sitten hän oli Liperin Röksänkylästä muuttanut tänne Ilomantsin lounaiskulmalle joutuen siten jahtitoverinsa Laurin naapuriksi, joka oli Roivaksen sukua. Tosin he eivät olleet mitään rajanaapureita, sillä Roivaksen taloon Eimisjärven kylään oli kokonaista pari peninkulmaa. Mutta sehän ei ollut niihin aikoihin Karjalan saloilla matka eikä mikään. He olivat molemmat laajalti tunnettuja metsämiehiä ja karhunkaatajia. Koska kummallakin oli varsin vähäiset talot, he joutivat pitkin talvea samoilemaan metsissä. Siten olikin metsänkäynti muodostunut heidän pääasiallisemmaksi elinkeinokseen. Lisäksi he olivat saavuttaneet mainetta taistellessaan edellisvuosina rajan takaa ryöstöretkille tulleita sissejä vastaan. Pari eri kertaa he pienen mutta rohkean miesjoukon etunenässä olivat pelastaneet maakunnan sellaista rosvojoukkojen hävityksiltä.

Roivas oli illalla Sallisen kutsusta saapunut Konnunniemeen. Viimeksi mainittu oli syystalvella keksinyt karhunpesän Haarajärven sydänmailla ja sinne heidän oli nyt tarkoitus hiihtää.

Emäntä otti piiraat uunista, Mikko-isäntä sovitti ne hylkeennahkaiseen laukkuunsa ja kumpikin otti naulasta pitkäpiippuiset luodikkonsa. Karhukeihäät, joita sopi samalla käyttää suksensauvana, seisovivat ovinurkassa. Varustuksiin kuului vielä leveäteräinen kirves, joka työnnettiin vaaleasarkaista mekkoa kiertävän villavyön alle.

-- Luikkipa haukkuu ulkona sillä äänellä kuin vieraita olisi tulossa, virkkoi Sallinen, kun he olivat jo valmiit lähtemään. Hän työnsi päänsä ikkuna-aukosta ja loi katseensa vaaran rinteelle, jota pitkin tie hänen taloonsa kohosi. -- Puolikymmentä miestä pyssyt selässä hiihtää tänne niin että lumi tuiskuaa.

-- Herra varjelkoon, eihän vain vihollisia! huudahti emäntä keskeyttäen askarensa.

-- Eihän ne nyt toki niin hulluja ole, että noin pienellä joukolla juuri meille tulevat, arveli Sallinen rauhallisesti.

-- Mutta jos niillä on vihollinen takanaan?

-- Eipä näy muita liikkeellä niin pitkälle kuin silmä kantaa. Mutta mikähän niitä nyt noin lennättää? Näkee jo hiihdosta, että jotain tavallista kummempaa on matkassa. Maltas... eiköhän tuo etumainen ole Röksän Haapalainen. Onpa kuin onkin. Ja Latukainen ja Lykkö Tohmajärveltä. Niidenhän piti kaikkien olla rajavartiojoukossa Kiteellä. Pian kuullaan, mitä siellä on tapahtunut.

Jo kuului suksen suihke pirttiinkin ja kohta sen jälkeen astuivat vieraat hiestyneinä ja punoittavina sisälle.

-- Jumalan terveeksi! -- Miehet pistivät kättä kaikille tuvassa oleville.

-- Kiteeltäkö matka? Sallinen kysyi.

-- Sieltä tullaan kuin tuli olisi hännässä, vastasi ensimmäisenä pirttiin astunut, leveärintainen ja täyspartainen mies, jota Sallinen oli nimittänyt Haapalaiseksi.

-- No mitä niille main kuuluu? Kai aselepo on vielä voimassa?

-- Vai voimassa! Olisitpa ollut toissa päivänä Kiteellä näkemässä, niin tietäisit minkä verran ryssän sanoihin on luottamista. Ellet sitä nimittäin ennestään tiedä.

-- Mutta mitä siellä Kiteellä on sitten tapahtunut? Onko vihollinen taas rajan tällä puolen?

-- On, ja lähes kolmentuhannen miehen voimalla.

-- Kasakoitako?

-- Kasakoita ja muuta roskaa lisäksi. Päällikkönä muuan kenraali -- mikä lie ulkomaalainen heittiö. Sortavalasta käsin painoivat päätäpahkaa Kiteelle. Ensiksi tuli hajanaisia parvia, toissa päivänä sitten pääjoukko.

-- Entä te? Rupesittekos vastarintaan?

-- Hittoako varten me siellä muutenkaan olisimme koolla olleet, vastasi Haapalainen ärtyisesti. -- Me tahdoimme, että olisi heti käyty kärkiparviin kimppeun, jolloin me varmasti olisimme voittaneet. Mutta kruunun asettamat upseerit eivät uskaltaneet, olivat jänishousuja. Samanlaisia raukkoja olivat heidän miehensäkin. Eivät ryhtyneet taisteluun silloin kun vihollisia oli vähemmän ja me olisimme voineet ajaa ne takaisin. Kun vihollisen päävoima tuli Kiteelle ja alkoi saartaa, nuo raukat antautuivat ampumatta yhtään laukausta. Mutta me talonpojat emme antautuneet, vaan kävimme päin. Kovin suuri ylivoima oli kuitenkin vastassamme. Kymmenen yhtä vastaan. Toistasataa miestä jäi kentälle, osa taisi joutua vangiksi. Me loput, kuutisenkymmentä miestä, hakkasimme tien itsellemme ja pelastuimme.

Pirtissä syntyi tukala äänettömyys. Sallinen sen vihdoin katkaisi.

-- Vai niin surkeasti siellä asiat päättyi, hän lausui. -- Ja nyt koko lauma tietysti ryöstää ja polttaa sielläpäin.

-- Kiteen kirkonkylä on jo porona, jatkoi Haapalainen. -- Eikä viivy kauan, ennen kuin ne leviävät tännekin. Jos me nimittäin annamme niiden rauhassa temmeltää. Vai annammeko, Sallinen?

-- Ei niin kauan kuin johonkin kykenemme, vastasi puhuteltu, jonka kasvot ja silmät olivat äkkiä saaneet päättäväisen ilmeen. -- On kai Karjalassa vielä miehiä, jotka uskaltavat ojentaa pyssyinsä muutakin kuin metsänotusta vastaan. Olimme tämän Roivaksen kanssa lähdössä karhunajoon, mutta taisikin tulla toisenlainen jahti. Mitä sanot, jätetäänkö karhu kasvamaan ja lähdetään toisenlaiseen jahtiin?

-- Niinpä tässä jo hengessäni päätin, vastasi Roivas yksivakaisesti.

-- Oli hyvä, että tapasimme saman tien tämän Roivaksenkin, Haapalainen puuttui taas puheeseen, -- sillä hänelle meillä oli myös asiaa. Ja se näyttää onnistuvan, sillä te puhutte molemmat kuin miehet.

-- Oliko teillä kenties jotain muutakin kuin saada meidät yhtymään joukkoon? kysyi Sallinen.

-- Oli hiukan enemmänkin. Me ryssän saarroksista päässeet olimme eilen koolla Onkamossa. Siellä päätettiin kerätä lisää miesvoimaa ja päälliköiksi päätimme ottaa teidät molemmat. Kruunun upseereja emme enää huoli. Meidät lähetettiin ilmoittamaan teille kokouksen päätöksestä. Maanantaina oli määrä sekä entisten että uusien miesten kokoontua Kiihtelysvaaran kirkolle, tai jos vihollinen on jo sinne ehtinyt, niin sitten Revonkylään. Mitä sanotte?

-- Kuten kuulitte, tulemme molemmat mukaan, lausui Sallinen hetken mietittyään. -- Mutta miksi juuri päälliköiksi? Teidän joukossannehan on miehiä, jotka ovat olleet taistelussa mukana. Miksi ei valittu esimerkiksi tätä Haapalaista?

-- Emmepä rupea tässä turhia kinastelemaan ja kursailemaan, virkkoi viimeksi mainittu. -- Te kumpikin olette jo ennen kunnostautuneet ja koko Karjalassa tiedetään, mitä miehiä te olette. Jompikumpi tai molemmat teistä ovat ylimmät päällikkömme. Minä johdatan alipäällikkönä oman kulmakuntani miehiä. Sellainen oli kokouksen päätös.

-- Eihän sovi olla kahta ylipäällikköä, siitä tulee vain sotkua, ilmoitti nyt Roivas mielipiteensä. -- Sallinen olkoon ylipäällikkönä, minä toimin niin kuin Haapalainenkin alipäällikkönä.

-- On siis päätetty, että Sallinen on meidän kenraalimme, lopetti Haapalainen asian. -- Roivas olkoon hänen kapteeninsa. Ja nyt meidän on kiireesti vietävä viesti Ilomantsin ja Pielisten puolelle, että miehet kokoontuvat maanantaina Kiihtelysvaaralle.

Emäntä valmisti matkasta väsyneille miehille aterian ja isäntä pani saunan lämpiämään, sillä eihän heidän puhdasverisinä suomalaisina sopinut niin tärkeään toimeen valmistautua ilman saunomista. Kohta kylvystä tultua miehet nousivat suksilleen ja hajaantuivat eri ilmansuunnille. Maaliskuu alkoi olla puolessa, ilmassa oli jo kevään tuntua ja suksi juoksi liukkaasti pitkin häikäisevää hankea.

Aselepo oli joulukuun alussa tehty määräämättömäksi ajaksi. Venäläiset olivat sen nyt lopettaneet ja kenraali Fermor oli hyökännyt rajan yli Kiteelle. Siellä oli luutnantti Bergmanin ja vänrikki Knorringin johtama pieni rajavartiosto, jonka vahvistukseksi oli kerääntynyt muutamia satoja talonpoikia. Mainitut upseerit löivät epäröimisellään laimin taistelun oikean hetken ja laskivat sitten sotilaineen ryhdittömästi aseensa, kuten edellisestä on selvinnyt. Näin oli maakunnan puolustaminen jäänyt kansan omiin käsiin. Ripeästi se siihen ryhtyikin. Kuin kulovalkea levisi tieto Kiteen tapahtumista ympäri pohjoisia pitäjiä. Joka talossa, missä vain oli kynnelle kykeneviä miehiä, paahdettiin suksia, teroitettiin keihäitä ja valettiin luoteja. Ja maanantaina hiihti joka ilmansuunnalta miehiä Kiihtelysvaaran kirkolle.

Enonkylästä saapui muiden mukana kolme Rädyn veljestä, Heikki, Risto ja Tapani. Heidän isänsä, Antti Rätty, toimi vielä kihlakunnan

postinkuljettajana, vaikka olikin jo vanha ja kivulloinen mies. Voimallinen hän oli miehuusvuosinaan ollut ja isonvihan aikana hän oli tehnyt monta urotyötä, käydessään Pielisen kulmilla pienen miesjoukon kanssa sotaa omissa nimissään. Siitä hän oli tullut niin kuuluisaksi, että itse Simo Hurtta oli kerran vartavasten tullut häntä katsomaan.

Nyt ei ukko enää kyennyt mukaan, mutta olipa hänellä sen sijaan lähettää kolme poikaa. Vanhin veljeksistä, Heikki, oli jo useita vuosia toiminut isäntänä kotitalossa. Mutta nuorin heistä, Tapani, otti sotapolulla kuin itseoikeutettuna johdon käsiinsä. Hän oli kookkain ja harteivin veljeksistä, lisäksi riipeäliikkeinen, päättävä ja tuima katseeltaan. Näki kohta, että sitä miestä ei ollut hyvä ärsyttää. Enon puolen miehet olivat jo valinneet hänet johtajakseen. Siten hänestä Roivaksen ja Haapalaisen ohella tuli yksi alipäällikkö lisää Sallisen joukkoon.

Miehiä kokoontui Kiihtelysvaaran kirkolle neljäntäsataa. Sallisen liikkeelle lähettämät tiedustelijatkin palasivat ja ilmoittivat, että noin viisisatamiehinen vihollisjoukko oli tehnyt tuhojaan Tohmajärvellä ja oli nyt tulossa Kiihtelysvaaraa kohti. Luultavastikin se yöpyisi Onkamoon.

Mitä tehdä? Vartoako täällä niiden tuloa vai lähteäkö vastaan? Vihollisella oli ylivoima. Se ei itsessään merkinnyt mitään, mutta oman joukon keho aseistus arvelutti Sallista. Ainoastaan osalla miehiä oli pyssyt. Useimpien ainoana aseena oli keihäs tai tappara. Mutta oli yritettävä. Onkamoon hyökkäämistä vaativat varsinkin Kiihtelysvaaran miehet, joiden koteja vaara lähinnä uhkasi.

Voimien epätasaisuuden takia oli viisainta käydä yllättäen vihollisen kimppuun. Päätettiin siis lähteä liikkeelle ja käydä sydänyöllä rynnäkköön.

Iltahämärässä Sallisen joukko saapui Onkamojärven pohjoispäähän. Siinä pysähdyttiin levähtämään ja odottamaan eteenpäin lähetettyjä tiedustelijoita. Nämä palasivat parin tunnin kuluttua ja ilmoittivat vihollisten asettuneen taloihin Onkamo- ja Särkijärvien väliselle lähes peninkulman pituiselle kannakselle.

Sallinen jakoi miehet kolmeen joukkoon, joiden tuli yhtä monelta suunnalta samanaikaisesti hyökätä vihollisen kimppuun. Roivas sai yhden joukon kanssa hiihtää Särkijärven ympäri sekä hyökätä etelästä kannakselle. Tapani Rätty hyökkäisi lännestä kierrettyään Onkamossa olevan ison Makkolan saaren. Sallinen itse kävi kimppuun pohjoisesta. Juuri sydänyön hetkenä tuli aloittaa rynnistys ja jos kannas olisi pakko jättää vihollisen haltuun yhdyttäisiin Kostamolammen pohjoispäässä.

Otava osoitti juuri puolta yötä, kun Sallinen miehineen karkasi juoksujalkaa ensimmäisten talojen kimppuun. Vahdit ennättivät hälyttää, ennen kuin saivat keihäistä surmansa, ja puolipukeutuneita vihollisia syöksyi ulos taloista. Pitkin pihoja ja pihasolia taisteltiin tähtien valossa. Syntyi heti käsirysy eikä ampuma-aseita juuri voinutkaan käyttää, sillä ystävät ja viholliset olivat aivan sekaisin. Kirves kädessään Sallinen liikkui huimana ja notkeana huudellen kehotuksia miehilleen ja iskien maahan jokaisen kätensä ulottuville joutuneen vihollisen.

Ensimmäisistä taloista selvittyä hyökättiin eteenpäin. Mutta siellä oli vihollinen jo ehtinyt järjestyä ja Sallisen joukkoon alkoi sataa kuulia. Sitten joukko ratsumiehiä odottamatta karkasi täyttä ravia

päälle. Sallisen rivit menivät hajalle ja miehet etsivät suojaa mistä saivat. Etenemistä ei voinut enää ajatella.

-- Kostamolammille, mutta hätäilemättä ja järjestyksessä! huusi Sallinen.

Päivän valjetessa olivat kaikki hengissä säilyneet sovitussa kokoontumispaikassa. Viimeisenä saapui Rätymiehin. Hän oli vielä täyden taistelukiihkon vallassa ja alkoi vaatia, että hyökkäys uudistettaisiin heti. Hän oli vallannut koko keskiosan kannasta, mutta sitten hänenkin oli täytynyt peräytyä, kun viholliset olivat saaneet apuväkeä kahdelta suunnalta. Harmissaan siitä, ettei ollut voinut kuljettaa pois vihollisten kokoamaa ryöstösaalista, hän olisi tahtonut heti palata taistelukentälle. Siihen eivät toiset johtajat kuitenkaan suostuneet. Päätettiin sen sijaan valita Kiihtelysvaaraan johtavan tien varresta hyvä puolustuspaikka ja odottaa, lähtisikö vihollinen sille suunnalle.

Niin ei kuitenkaan käynyt. Yöllisestä hyökkäyksestä säikähtyneenä vihollinen lähti takaisin etelää kohti jättäen Onkamoon satakunta kaatunutta. Sallisen koko joukon mieshukka supistui pariinkymmeneen. Ryöstösaaliinsa vihollinen vei mennessään, mutta taistelutanner jäi kuin jäikin suomalaisten haltuun.

Savonlinnan läänin maaherrana toimi siihen aikaan vanha karoliini K.J. Stjernstedt, joka väsymättömällä innolla hoiteli lääninsä puolustusta minkä noissa tukalissa oloissa suinkin voi. Hänen puheilleen lähti nyt Sallisen kehotuksesta Roivas kertoakseen hänelle vereksiset uutiset sekä saadakseen aseita ja varusteita talonpoikaisarmeijalle. Rantasalmella Roivas tapasi maaherran, joka oli sangen tyytyväinen talonpoikain toimiin. Hän vahvasti heidän päällikkövaalinsa ja lähetti Roivaksen mukana sen vähän aseita ja ampumatarpeita, mitä hänen hallussaan oli.

-- Otetaan ryssältä lisää, Sallinen lohdutti miehiään.

Piakkoin siihen tulikin tilaisuus. Saapui näet tieto, että uusia vihollisjoukkoja oli Korpiselän kautta matkalla pohjoisia pitäjiä kohti. Kiireesti Sallinen lähti miehineen uhatulle suunnalle. Tullessaan Ilomantsin lounaiskylälle he kuulivat vihollisen lähenevän Oskolankylää, joka oli Sallisen kotoa noin peninkulman päässä etelään. Nopeasti Sallinen järjesti miehensä väijyksiin mainitun kylän lähistölle.

Illan suussa lähestyi tienoota paha aavistamatta noin parisatamiehinen vihollisjoukko. Yhtäkkiä pyssyt alkoivat paukkua mäkien rinteissä kahdella suunnalla. Ja kun vihollinen oli vielä puolipökerryksissään, tulla sujahti eri puolilta suksimiehiä yhtenä lumiryöppynä ja niiden pitkät keihäät ja leveäteräiset kirveet alkoivat levittää ympärilleen tuhoa ja kuolemaa.

Tämä vihollisten etujoukko tuli miltei perin juurin tuhotuksi. Ja nyt saatiin hyvänmoinen täydennys vaillinaiseen aseistukseen. Reippain mielin hiihdettiin seuraavana aamuna rajaa kohti ja pysähdyttiin Öllölänneeseen, josta lähetettiin suksimiehiä edelleen Korpiselkää kohti ottamaan selkoa, oliko sieltä odotettavissa uusia vihollisjoukkoja.

Auringon laskun aikaan tiedustelijat palasivat tulista vauhtia ja toivat sanan, että vihollisjoukko lähenee täydessä marssirivistössä. Oppaana tällä joukolla tiedustelijat tiesivät olevan -- erään konnuniemeläisen, joka oli äskettäin kadonnut paikkakunnalta ja joka

tunnettiin Sallisen vihamieheksi. Niinpä niin, täytyyhän jokaisella huomautulla suomalaisella olla aina Joukahaisensa.

Sallinen oli jo valinnut joukolleen puolustusaseman. Se oli erinomainen luonnon luoma vallihauta Poukkurinteellä, jonka editse Korpiselältä tuleva talvitie kulki. Vallihaudan muodosti syväne, joka keväisin täyttyi vedellä, mutta oli kesällä ja talvella kuiva. Sen molemmat seinämät muodostivat suojaavan harjanteen, jolla kasvoi tiheä näreikkö. Tähän syvänteeseen Sallinen sijoitti miehensä. Kaksi pienempää joukkoa asetui Roivaksen ja Rädyn johdossa syrjemmäksi metsään, ja näiden oli määrä ahdistaa vihollista sivuilta.

Varrottiin. Hiljaisina levisivät ympärillä äärettömät erämaat ja jäätynyt hangenpinta kimalteli kevättalvisen kuun hohteessa. Jännitys kasvoi hetki hetkeltä.

Jo kuului ääniä, reen jalasten kitinää ja satojen askelten töminää.

-- Muistakaa malttaa mielenne, sanoi Sallinen viimeisen kehotuksensa.
-- Kukaan ei saa laukaista ennen kuin minun pyssystäni tuli välähtää.

Vihollisen etujoukko tuli näkyviin. Tulijat lähenivät huolettomasti eivätkä näyttäneet aavistavan mitään. Yhä lähemmäksi he saapuivat Poukkurinnettä, jonka näreiden lomasta ojentui heitä kohti satakunta raehauleilla ladattua pyssynpiippua. Yhtäkkiä rikkoo öisen hiljaisuuden kumea pamaus. Silmänräpäyksessä sitä seuraa korvia vihlova, huumaava räiske. Pensaiden välistä leimahtelee tuli ja pökertyneiden venäläisten korvissa viheltävät ja vinkuvat raehaulit. On aivan kuin metsänhenget olisivat raippoineen ja piiskoineen karanneet heidän keskelleen. Kymmenittäin heitä makaa hangella huutaen ja valittaen, ja ennen kuin he ehtivät tuolta turman paikalta pois, räiskähtää heidän ympärillään uusi vihurinpuuska. Suinpäin he syöksyvät nyt takaisinpäin jättäen tielle suuren joukon vaikeroivia tovereitaan.

Miehet hyökkäävät nyt poukamasta ajaakseen vihollista takaa. Mutta Sallinen komentaa heidät takaisin varustuksen turviin. Parasta olla toistaiseksi paljastamatta itseään viholliselle, joka arvatenkaan ei vielä sen tien pakoon lähde. Ladataan siis pyssyt uudelleen ja varrotaan taas...

Venäläisten päällikkö tahtois käydä hyökkäykseen ja karkottaa karjalaiset asemista. Mutta hänen väkensä on suunniltaan säikähdyksestä ja opas, joka on joutunut suoranaisten kauhun valtaan, kertoo suurentelevia juttuja vihamiehestään Sallisesta ja tämän väen paljoudesta. Kukaties siellä on vielä varsinaista sotaväkeäkin. Pelko tarttuu lopulta päällikköönkin ja hän komentaa häiriön valtaan joutuneen joukkonsa paluumatkalle.

Nyt Sallinen lähtee miehineen poukamasta. Pieniksi joukkueiksi jakautuneina he seurailevat liukkailla suksillaan vihollisen kintereillä ja molemmilla sivuilla. Yhtä mittaa pamahtelevat laukaukset puiden välistä ja yhä vinhemmin pakenevat viholliset sirottaen kaatuneitaan pitkin tietä. Noille vikkelille suksiniekkoille he eivät mahda mitään, sillä sellaisia suksimiehiä ei heillä ole itsellään ja ratsumiehet eivät taas kykene syvässä lumessa heitä seuraamaan. Vasta päivän valjetessa Sallinen jättää vihollisen rauhassa jatkamaan pakoaan sekä palaa miehineen omalle puolen rajaa.

Sallinen piti edelleenkin tarkoin silmällä vihollisten hommia rajan toisella puolen. Mutta mikään vaara ei sieltä enää sinä keväänä uhannut. Vieläpä keskikesänkin Pohjois-Karjala sai olla rauhassa, niin

että talonpoikaisarmeijan jäsenet pääsivät kesäisiä kotitöitään hoitamaan.

Mutta syksyllä puhkesi Ilomantsin ja Pielisten laajoilla perukoilla tuhoisa sissisota. Rajan takaa samosi tuon tuostakin säännöttömiä sissijoukkoja, joita ryöstönhimo oli houkutellut liikkeelle ja jotka useinkin olivat samaa Karjalan heimoa, uskonnoltaan vain toisia. Varsinkin tuli tunnetuksi ja vihatuksi eräs rajantakainen sissipäällikkö, nimeltä Musta-Timo.

Lokakuun lopulla Sallinen ja Roivas olivat miehineen liikkeellä Tohmajärven puolella, josta he olivat karkottaneet siellä riehuneen rosvojoukon. Silloin saapui sana, että Suojärveltä käsin oli samonnut kolmisatamiehinen joukko, joka oli ryöstänyt ja polttanut Eimisjärven ja Konnunniemen sekä edennyt Enoon päin. Sallisen ja Roivaksen koditkin olivat siis nyt tuhkana. Raivoissaan miehet lähtivät liikkeelle kostaakseen nämä tihutyöt. He jakaantuivat kahdeksi joukoksi. Sallinen lähti suuremman kanssa painaltamaan Enoa kohti. Roivas muutaman kymmenen miehen kera Konnunniemeen. Hänen tuli katkaista siellä tie vihollisilta, koska oli luultavaa, että he Sallisen tulosta tiedon saatuaan lähtisivät suinpäin samoja jälkiä takaisin.

Eimisjärvelle tultuaan Roivas totesi, että hänen kotinsa samoin kuin useimmat muutkin kylän talot olivat tuhkana. Perheensä ja kalleimman omaisuutensa hän oli kuitenkin yhdessä Sallisen kanssa toimittanut Liperin Röksän kylään, jossa nämä olivat paremmassa turvassa viholliselta.

-- Tämä on Mustan-Timon työtä, sanoi Roivas synkästi. -- Mutta kyllä minä siitä maksun perin!

Hän lähti miehineen Konnunnientä kohti. Puolitaipaleessa hän kohtasi keskenkasvuisen pojan, joka kertoi, että viholliset palaavat pohjoisesta suuren ryöstösaaliin kanssa. Rätystä peläten he eivät olleet uskaltaneet edetä Enoon saakka vaan olivat kyllyiksi saalista saatuaan kääntyneet paluumatkalle jo paljon aikaisemmin. Sallinen ei liioin ollut vielä ehtinyt heidän kimppuunsa.

Roivaksen täytyi siis pienen joukkonsa kanssa hoitaa asiat yksinään. Pojan tietämän mukaan viholliset olivat jo aivan likellä. Nopeasti Roivas teki päätöksensä.

Edessä oli leveä ja vuolas Mäntyjoki, jonka yli tie Konnunniemeen kulki siltaa myöten. Siinä päätti Roivas käydä vihollisten kimppuun. Hän antoi miehille käskyn, jolloin nämä tarttuivat kirveisiinsä ja alkoivat hakata sillan vuoliaisia. Aivan poikki ei niitä kumminkaan pantu, vaan jätettiin sen verran tukipuuta jäljelle, että silta pysyi paikoillaan. Mutta vähänkin raskaampaa painoa se ei kestäisi vaan romahtaisi alas.

Tämän tehtyään he piiloutuivat kahden puolen tietä sille puolen jokea, josta vihollista odotettiin. Pyssyt ladattuina, keihäät ja kirveet vierellään he makasivat louhikkojen ja pensaiden suojassa mielessään tuima päätös tuhota perin pohjin kotiensa hävittäjät.

Ilta jo hämärsi kun väijyjäin korviin kantautui ääniä suurehkon miesjoukon lähestymisestä. Vallitsi kolkko hiljaisuus, virran laineet vain liplattivat sillanarkkuja vasten. Jo tulivat näkyviin sissit. Sekavana rykelmänä he huolettomasti taivalsivat tietään, jutellen ja naureskellen. Kaikilla oli jotakin kannettavaa ja joukossa oli myös ryöstettyjä hevosia, jotka oli kuormitettu kaikennäköisellä saaliilla.

Etumaiset astuivat jo sillalle. Silloin pamahti Roivaksen pyssy ja sitä seurasi heti parikymmentä tuimaa laukausta. Kahuissaan kaikki syöksyivät sillalle takimmaisten työntäessä etumaisia. Kuului valtava rysähdys, jota säestivät kauhun huudot. Silta oli sortunut ja virran lyijynkarvaiset laineet kuljettivat epätoivoisesti pinnalla pyristeleviä miehiä.

Läheskään kaikki heistä eivät olleet ehtineet sillalle sen romahtaessa. Mutta heitä uhkasi toisenlainen tuho. Kohta yhteislaukauksen ammuttuaan Roivaksen miehet olivat tarttuneet kirveisiin ja keihäisiin rynnäten kuin hornanhenget rannalla seisovien vihollisten niskaan. Harvat heistä yrittivät vastarintaa ja sitä yrittäneet surmattiin siinä tuokiossa. Useimmat heittäytyivät taakkansa ja aseensa maahan viskattuaan virtaan.

Hevosista oli osa kuormineen jäänyt rannalle. Kun Roivaksen miehet hajaantuivat pitkin rantaa pelastaakseen joesta siellä uiskentelevia tavaroita ja estääkseen vielä pinnalla näkyviä vihollisia pääsemästä maalle, pamahti toisella rannalla muutamia laukauksia. Yksi kuulista vingahti ihan Roivaksen korvan ohitse.

-- Roivas, Roivas, a tuuhan sie tänne, niin suoles puuhun vyyhteämme! kuului sieltä huuto.

Musta-Timo seisoi siellä kymmenkunnan toverinsa kanssa. Olivatko he ehtineet yli ennen sillan romahtamista vai kuinka he olivat sinne päässeet? Häijyjä uhkauksia huudellen he auttelivat virrasta maalle niitä tovereitaan, jotka olivat jaksaneet uida rannan ulottuville. Mutta kun Roivaksen miehet alkoivat kiireesti ladata pyssyjään, he loittonivat nopeasti metsän suojaan, josta Musta-Timo huuteli vielä pilkallisia huomautuksia Roivakselle.

-- Sen hirtehisen ei pidä rajan yli pääsemän! sanoi Roivas hammasta purren. -- Kuka lähtee kanssani takaa-ajoon?

Siihen olivat kaikki valmiita. Roivas valitsi viisi rivakinta miestä, määräten loput jatkamaan tavarain pelastamista.

Sillan hirsistä he kyhäsivät häthätää lautan, sauvoivat yli ja lähtivät painaltamaan rosvojen jälkeen. Tuli pimeä ja heidän oli mahdoton nähdä pitemmälle eteensä. Ei kuulunut myöskään pakenevain ääniä. Läpi yön he painelivat kuitenkin eteenpäin ja saapuivat aamulla rajalle asettuen siinä vartomaan vihollisiaan, joiden he otaksuivat viettäneen yötä jossakin metsän kätkössä nuotion äärellä. Mutta heitä ei kuulunut koko päivänä ja tyhjin toimin he palasivat Eimisjärvelle. Siellä he saivat vihiä, että Musta-Timo miehineen olisikin kääntynyt Ilomantsin suunnalle. Roivas lähti heti sinne.

Illansuussa he saapuivat Maukkulan kylään, jonka autiot talot olivat poltolta säästyneet. He kohtasivat vanhan muorin, joka itku kurkussa alkoi purkaa heille haikeita valituksia rosvojen tihutöistä. Aamulla heitä oli tullut toistakymmentä kylään ryöstelemään ja kaikenlaista kiusaa tekemään. Muorilta olivat vieneet ainoan lehmän ja luvanneet syödä sen iltamurkinoikseen. Johtaja oli ollut iso, mustaverinen mies.

-- Etpäs näe huomisaamua! urahti Roivas tapparansa vartta kouristaen.

Muori saattoi neuvoa ainoastaan suunnan, mihin rosivot olivat lähteneet. Hetkeäkään hukkaamatta Roivas alkoi miehineen seuralla heidän jälkiään.

Kauan he samoilivat pimeässä metsiä ristiin rastiin. Miehet jo väsyivät

ja ehdottivat yönuotiota tehtäväksi. Mutta Roivas ei hellittänyt. Vihdoin he näkivät tulen pilkahduksen edessäpäin. Varovasti he hiipivät lähemmäksi. Suojaisaan paikkaan kanervikkokankaan rinteeseen Musta-Timo oli miehineen rakentanut nuotion. He olivat teurastaneet mukanaan tuomansa lehmän ja paistoivat parhaillaan suuria lihakimpaleita.

-- Tulis nyt Roivas, a sais lihoa, sanoi Musta-Timo nostaen hiillokselta paistinkimpaleensa.

Miehet nauroivat ja ryhtyivät hyvillä mielin aterioimaan.

-- Päästänkö jo sitä paholaista rintaan? kuiskasi yksi Roivaksen miehistä.

-- Ei millään mokomin! vastasi Roivas. -- Minä haluan itse päästä häneen kourin kiinni.

Hän sijoitti miehensä niin lähelle tulen valaisemaa aluetta kuin huomiota herättämättä suinkin kävi laatuun, antoi heille ohjeensa ja astui sitten nuotion piiriin.

-- Tässä minä olen, hän sanoi pyssy ojennettuna. -- Joka vain liikahuttaa, saa heti kuulan nahkaansa. Enkä minä ole yksin.

Hän viittasi päällään ja sissit näkivät joukon pyssynpiippuja puiden takaa ojentuvan heitä kohti. Ikävästi ällistyneinä ja pelokkaasti pälyillen he istuivat alallaan, toisilla suussa juuri haukattu pala. Musta-Timo koetti huomaamatta hivuttautua lähemmäksi pyssyään, jonka hän oli asettanut nojalleen honganrunkoa vasten.

-- Alallasi taikka --! jyrähti Roivas, tähdäten pyssyinsä rosvopäällikköön, joka hammasta purren kyyristyi maahan. -- Jos sinussa on miestä, niin pane puukkosi syrjään ja tule ottelemaan mies miestä vastaan. Minä lupaan miesteni puolesta, että te saatte rauhassa mennä menojanne, jos sinä vain voitat minut. Mutta muut pysykööt sen aikaa alallaan, elleivät mieli saada noita pyssyjä laukeamaan.

-- Oli männeeks! sanoi Musta-Timo, laski puukkonsa maahan ja nousi seisomaan.

Roivas asetti pyssyinsä puunrunkoa vasten. He astuivat muutaman askelen eteenpäin ja tarttuivat toisiinsa tuimin ottein. Syntyi vimmattu ähellys. Musta-Timo oli vahva mies, huomattavasti kookkaampi kuin Roivas. Painin temmellyksessä hän kiskoi Roivasta askel askelelta, nähtävästi määrättyssä tarkoituksessa kohti omia miehiänsä. Sen Roivas huomasi ja tehden äkkiä hurjan ponnistuksen heitti vastustajansa selälleen. Kipeästi parkaisi silloin Musta-Timo, sillä hän oli kaatunut maassa makaavan puunrungon päälle ja oksantynkä oli tunkeutunut hänen hartiainsa väliin. Hänen miehensä syöksyivät ylös ja yrittivät temmata aseensa, mutta samassa Roivaksen miesten pyssyt alkoivat paukkua. Viisi sissiä kaatui nuotion äärelle, loput loikkasivat metsään. Mutta Roivas oli jo heidän kintereillään ja hänen tapparansa kaatoi heistä yhden toisensa jälkeen.

Niin sai Musta-Timo jäljellä olevine miehineen surmansa pimeänä lokakuun yönä Ilomantsin saloilla. Voittajat ottivat heidän ryöstösaaliinsa ja palasivat hävitetyille asuinsijoilleen.

* * * * *

Pielisjärven kulmille ei koko sodan aikana ilmestynyt säännöllisiä

sotajoukkoja, omia paremmin kuin vihollisiakaan. Mutta siitä huolimatta leimahtelivat tänä syksynä sielläkin sodan liekit. Rajan takaa tulleet säännöttömät sissijoukot tekivät siellä tuhojaan hyökkäillen äkkiarvaamatta, tavallisesti sydänyöllä rauhallisten kylien kimppuun, ryöstäen mitä mukanaan voivat kuljettaa ja pistäen lopuksi talot palamaan.

Tapani Rätty taisteli sillä kulmalla pienen joukkonsa kanssa heitä vastaan. Väliin hän oli ypyksinäänkin liikkeellä. Niinpä hän syyskuun lopulla ajoi takaa erästä pienehköä rosvojoukkoa, joka oli päässyt pakoon Enosta, missä hän miehineen oli tuhonnut heidän päävoimansa. Vornansillan lähellä hän tapasi heidät, kun he olivat asettuneet nuotiolle jokityrälle yötä viettämään. Rätty pitkäpiippuisessa pyssyssä oli ankara panos; hän tähtäsi siten, että sai kaksi perättäistä miestä pyssyinsä eteen ja ampui. Molemmat kuukertuivat maahan.

-- Hoi miehet, käykää päälle! hän huusi sen jälkeen olemattomille miehilleen.

Typertyneet rosvot, joita oli enää kuusi jäljellä, heittäytyivät jokeen muka yli päästäkseen ja hukkuivat sinne. Toisen yhdeksänmiehisen joukkueen hän yllätti seuraavana aamuna erästä kaskiriihestä, jossa he kuorsasivat makeimmassa aamu-unessa. Hän salpasi toisen ovenpuoliskon kiinni, ja kun sissit koettivat jäljellä olevasta ahtaasta aukosta tunkeutua ulos, jokainen heistä sai surmansa hänen taparastaan.

Olipa hän sitten kuukautta myöhemmin parinkymmenen miehen keralla partioimassa Pielisjärven itäkulmalla, jonne häntä oli pyydetty avuksi. Hattuvaarassa hän kohtasi äkkiarvaamatta lähes kymmenen kertaa suuremman vihollisjoukon ja joutui epätasaiseen taisteluun. Hänen pieni joukkonsa lyötiin hajalle ja ainoastaan pimeän turvin hän itse pääsi pakenemaan metsän suojaan.

Lopen uupuneena hän osui heinäladon luo eräällä metsäniityllä. Hän kiipesi heinien päälle katon rajaan ja vaipui uneen. Aamuhämärissä hän heräsi siihen, että hänen pyssyinsä ja kirveensä, jotka hän oli laskenut vierelleen heinille, temmattiin pois.

-- Jo nyt olet säkissä, Rätty! kuului ulkoa ääni, jota säesti monen miehen pilkkanauru.

Kymmenmiehinen vihollisjoukko oli seurailnut hänen jälkiään ja saartanut hänet latoon.

-- Niinpä ollaan, mutta säkinsuu ei näytä vielä olevan kiinni, vastasi Rätty tynnosti samalla kun hänen aivonsa toimivat kiihkeästi löytääkseen jonkin pelastuksen tien.

-- Ka kohta vedetään suukin kiinni, huusivat sissit. -- Elä sie, veli hopea, hätäile! Suat ite valita, poltammeko siut sinne heiniin vai tinanko kurkkuus valamme.

Kuului rytinää ja siinä samassa Rätty seisoi ladonkatolla. Rosvot eivät ehtineet hämmästyksestään tointua kun heidän keskellen alkoi pyrynä lennellä kattomalkoja. He hajaantuivat ja siinä samassa Rätty loikkasi maahan kädessään pelottavan pitkä koivupuinen malka.

-- Eipäs olla enää säkissä! hän huusi ja alkoi huimia.

Viisi rosvoista sai surmansa hänen kangestaan ja loput pötkivät

suinpäin pakoon. Rätyn korjasi omansa ja kaatuneiden aseet ja lähti kokoamaan itselleen uutta joukkoa.

Näin taisteltiin noilla kaukaisilla perukoilla, jossa asui vapautta rakastava, esi-isäin tavoille uskollinen kansa. Sillä aikaa kun ruotsalaiset kenraalit Suomen rintamailla tekivät raukkamaisen teon toisensa jälkeen, tapahtui täällä sankaritekoja, jotka olisivat ansainneet aikakirjoissamme paljon maineikkaamman sijan kuin mitä niille tähän saakka on suotu.

Vaikka Pohjois-Karjalakin sai kokea sodan hävityksiä, säästyivät se kuitenkin pahemmilta vaurioilta -- omain miesten urhokkuuden ansiosta. Kansa onkin säilyttänyt kiitollisessa muistissa Sallisen, Roivaksen ja Rädyn nimet. Eläköön Rädyn muisto seuraavassa sananparressakin: "Suti, puti matkaan! Rätynkäinen tulee!" mikä osoittaa, kuinka pelätty Rätyn lopulta oli rajantakalaisten keskuudessa.

Myöhemmin aikoina kehoitettiin esivallan taholta valitsemaan Karjalan jääkärien alipäälliköksi näiden kuuluisain sissipäälliköiden jälkeläisiä. Niinpä heitä oli mukana Kustaan sodan ja sittemmin Suomen sodan taisteluissa, jolloin vanhojen karjalaisten talonpoikaispäälliköiden riviin liittyi uusi loistava nimi: Olli Tiainen. Ja varmasti näiden muinaisten urhojen jälkeläisiä oli myöskin siinä taistelussa, joka historiassamme kantaa nimeä Suomen vapaussota.

Kyösti Wilkuna